

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-36>

УДК 657.6:159.9:005.52

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF THE EFFECTIVENESS OF INTERNAL AUDIT IN ENTERPRISES

Коваль Оксана Євгенівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4224-601X>

Шестерняк Марія Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9775-6637>

Koval Oksana, Shesternyak Mariya
West Ukrainian National University

У статті обґрунтовано міждисциплінарний підхід до дослідження ефективності внутрішнього аудиту крізь призму психологічних детермінант фінансової поведінки. Доведено, що результативність внутрішнього аудиту формується під впливом не лише організаційно-процедурних характеристик, але й когнітивних викривлень, професійного стресу, рівня організаційної довіри, етичної культури та психологічної стійкості аудиторів. На основі синтезу теорії внутрішнього аудиту, поведінкових фінансів і організаційної психології розроблено концептуальну модель впливу поведінкових чинників на інтегральний показник ефективності внутрішнього аудиту. Запропоновано систему гіпотез та методичний інструментарій їх емпіричної перевірки із застосуванням сучасних статистичних методів. Результати дослідження поглиблюють розуміння ролі людського фактору в системі внутрішнього контролю.

Ключові слова: внутрішній аудит, ефективність внутрішнього аудиту, когнітивні викривлення, поведінкові фінанси, організаційна довіра, професійний стрес, етична культура, психологічна стійкість, аудиторський ризик.

The article is devoted to the study of psychological determinants of internal audit effectiveness at enterprises within a multidisciplinary research framework. The paper substantiates the integration of internal audit theory, behavioral finance, and organizational psychology in order to explain the role of human factors in shaping audit outcomes. It is argued that the effectiveness of internal audit should be interpreted as an integral indicator formed under the influence of both organizational and individual psychological variables rather than solely procedural compliance with international standards. The study systematizes key behavioral determinants affecting audit performance, including cognitive biases of management personnel, professional stress among financial employees, organizational trust, ethical corporate culture, and psychological resilience of internal auditors. Based on a theoretical synthesis, a conceptual model is developed that reflects the relationships between these determinants and the integral index of internal audit effectiveness. The model incorporates a system of interrelated hypotheses designed to empirically verify the direction and strength of these relationships. The methodological framework combines quantitative and qualitative research methods. Empirical testing is proposed through standardized surveys, expert assessments, and analysis of internal documentation. Correlation and multiple regression analysis are applied to determine the significance and magnitude of behavioral factors, while factor analysis is used to identify latent structures of psychological characteristics. Reliability and internal consistency of measurement scales are ensured through Cronbach's alpha. The findings contribute to a deeper understanding of the behavioral nature of internal audit and justify the incorporation of debiasing mechanisms, stress management practices, and ethical culture development into internal control systems. The results expand the theoretical foundations of internal audit and provide practical recommendations for improving audit quality and reducing audit risk in modern business environments.

Keywords: internal audit, internal audit effectiveness, cognitive biases, behavioral finance, organizational trust, professional stress, ethical culture, psychological resilience, audit risk.

Постановка проблеми. У сучасних умовах посилення регуляторних вимог, зростання складності фінансових операцій та підвищення вимог до прозорості корпоративного управління, внутрішній аудит набуває стратегічного значення для забезпечення стабільності підприємств. Водночас практика свідчить, що помилки у фінансовій звітності, порушення процедур контролю та недоліки системи управління ризиками часто зумовлені не лише технічними або методологічними прорахунками, а й поведінковими чинниками. Традиційні підходи до організації внутрішнього аудиту здебільшого орієнтовані на нормативно-процедурний аспект і недостатньо враховують психологічну складову фінансової поведінки працівників та аудиторів.

Ігнорування когнітивних викривлень, впливу емоцій, організаційного стресу та соціально-психологічного середовища призводить до формалізації контрольних процедур і зниження їх реальної ефективності. З огляду на те, виникає наукова проблема інтеграції основних положень поведінкових наук у методологію внутрішнього аудиту з метою підвищення його результативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні засади внутрішнього аудиту та системи внутрішнього контролю ґрунтовно висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних учених, а також нормативно закріплені у міжнародних професійних стандартах і концептуальних моделях управління ризиками та контролю. У наукових джерелах сформовано підходи до визначення ролі внутрішнього аудиту в системі корпоративного управління, оцінювання ефективності внутрішнього контролю, мінімізації аудиторського ризику та забезпечення якості управлінських рішень. Разом із тим, традиційна парадигма досліджень зосереджується переважно на організаційно-процедурних, методичних та нормативних аспектах функціонування аудиту.

Практика ж засвідчує, що результативність внутрішнього аудиту значною мірою залежить від людського фактора – професійного судження, рівня стресу, організаційної культури та схильності до когнітивних викривлень. Попри активний розвиток поведінкової економіки й організаційної психології, їх інструментарій у внутрішньому аудиті застосовується несистемно та рідко пов'язується з вимірюваними показниками ефективності. Це зумовлює потребу в інтеграції поведінкового

підходу до методології оцінювання результативності внутрішнього аудиту.

І. Сингаївська та Т. Лісниченко обґрунтовують психологічний вимір діяльності внутрішніх аудиторів у системі управління якістю, розглядаючи внутрішній аудит не лише як техніко-процедурну, а як соціально-психологічну функцію. Автори доводять, що його результативність залежить від індивідуальних характеристик аудитора – рівня професійного стресу, мотивації, комунікативної компетентності та стійкості до когнітивних викривлень. Забезпечення якості менеджменту, на їхню думку, визначається не тільки коректністю методичного інструментарію, а й здатністю аудитора зберігати професійну об'єктивність в умовах організаційного тиску, що розширює традиційне розуміння внутрішнього аудиту через інтеграцію психологічних чинників у систему якості [2].

Н. Чуквані аналізує вплив когнітивних і поведінкових упереджень на професійне судження аудиторів у процесі прийняття рішень. Науковиця систематизує ключові викривлення – ефект підтвердження, якоря, надмірну впевненість, евристику доступності – та доводить їх статистично значущий вплив на оцінку доказів, визначення суттєвості й формування висновків. Результати емпіричного дослідження засвідчують зростання ризику суб'єктивності аудиторських рішень під впливом поведінкових чинників, що обґрунтовує доцільність упровадження механізмів «debiasing»¹ – професійного навчання, стандартизації процедур і посилення етичної культури – з метою підвищення якості аудиту [3].

Інші зарубіжні вчені пропонують емпіричне дослідження впливу попередніх рішень аудитора на його подальші судження і ухвалення рішень, демонструючи наявність поведінкового ефекту якоря у аудиторській практиці. На основі експериментальних даних показано, що початкові оцінки та орієнтири суттєво впливають на подальші оцінювання аудиторських доказів, навіть якщо ці орієнтири є нефундаментальними або неактуальними для поточної аудиторської ситуації. Дослідження ілюструє, як цей когнітивний механізм призводить до систематичного зміщення

¹ «Debiasing» – це сукупність методів і стратегій, спрямованих на мінімізацію впливу когнітивних викривлень у процесі прийняття рішень. Його призначення полягає у підвищенні рівня раціональності мислення, посиленні критичної рефлексії та забезпеченні більш об'єктивного й неупередженого формування суджень.

суджень, знижуючи об'єктивність та адаптивність аудиторських рішень, що має важливі наслідки для розуміння психологічних детермінантів професійного судження та якості аудиту загалом [7].

Д. Канеклайдес акцентує увагу на дедалі важливішій ролі поведінкової етики та психологічних чинників у межах оновлених Глобальних стандартів внутрішнього аудиту, що набули чинності з 2025 року. Автор зазначає, що сучасні вимоги передбачають не лише технічну компетентність аудитора, а й усвідомлення впливу моральних рішень, організаційного тиску та когнітивних упереджень на якість аудиторських оцінок і рівень довіри до аудиторської функції. Показано, що поведінкові чинники можуть суттєво впливати на незалежність і об'єктивність аудитора, що інтегрує поведінкову етику в систему професійних стандартів внутрішнього аудиту [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний науковий доробок, відсутня цілісна концептуальна модель, що поєднувала б психологічні детермінанти з параметрами результативності внутрішнього аудиту та дозволяла їх емпірично вимірювати. Це зумовлює необхідність міждисциплінарного синтезу положень теорії аудиту, поведінкових фінансів та організаційної психології з метою формування методологічних засад дослідження впливу людського фактора на ефективність внутрішнього аудиту.

Формулювання цілей статті (постановка проблеми). Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка впливу психологічних детермінант на ефективність внутрішнього аудиту. Реалізація мети передбачає формування концептуальної моделі взаємозв'язку поведінкових чинників і результативності аудиторської діяльності, а також розроблення практичних рекомендацій щодо їх інтеграції у систему внутрішнього контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внутрішній аудит є визначальним елементом системи внутрішнього контролю підприємства та важливою складовою сучасної моделі корпоративного управління. Його призначення полягає не лише у перевірці правильності ведення обліку чи дотримання нормативно-правових вимог, а й у забезпеченні керівництва незалежною та об'єктивною оцінкою ефективності управлінських процесів, системи внутрішнього контролю, управління ризиками та корпоративного врядування в цілому.

М. Пушкар та В. Семанюк трактують внутрішній аудит як складову системи контролю, який інтегрує контрольні-консультаційні й інформаційні функції та спрямований на оцінювання ефективності діяльності підприємства [1].

З теоретичної точки зору внутрішній аудит розглядається як інституціоналізована форма внутрішньогосподарського контролю, що здійснюється на постійній основі з метою попередження, виявлення та мінімізації фінансових, операційних і репутаційних ризиків. Він виконує функцію зворотного зв'язку в системі управління, забезпечуючи ідентифікацію відхилень між плановими та фактичними показниками й формуючи інформаційну основу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Основними завданнями внутрішнього аудиту є: оцінка надійності та ефективності системи внутрішнього контролю; перевірка достовірності бухгалтерського обліку та фінансової звітності; аналіз дотримання законодавства, внутрішніх регламентів і політик підприємства; оцінка ефективності використання ресурсів; ідентифікація та оцінка ризиків, що загрожують досягненню стратегічних і операційних цілей; надання рекомендацій щодо вдосконалення управлінських процесів.

На відміну від зовнішнього аудиту, внутрішній аудит має процесно-орієнтований і превентивний характер, що підсилює його роль у забезпеченні сталого розвитку підприємств.

Важливою методологічною основою внутрішнього аудиту є аудиторські стандарти, зокрема Міжнародні стандарти аудиту (MCA/ISA) та Міжнародні стандарти управління якістю (MCUЯ/ISQM), які визначають принципи професійного судження, незалежності, об'єктивності, професійної компетентності та належної ретельності. Хоча MCA/ISA традиційно застосовуються у зовнішньому аудиті, їх концептуальні положення широко використовуються й у практиці внутрішнього аудиту, особливо в частині планування, оцінки ризиків та збору аудиторських доказів.

Центральне місце у внутрішньому аудиті займає оцінка аудиторського ризику, який формується як імовірність того, що суттєві викривлення або порушення залишаться невиявленими системою контролю та аудиторськими процедурами. У межах внутрішнього аудиту ризик розглядається комплексно – як поєднання: властивого ризику, зумовленого специфікою діяльності підприємства; ризику контролю, пов'язаного з недо-

сконалістю або формальним характером контрольних процедур; ризику невиявлення, який залежить від якості аудиторських процедур та професійного судження аудитора.

Таким чином, внутрішній аудит орієнтується не лише на фіксацію порушень, а й на проактивне управління ризиками, що відповідає сучасним підходам до корпоративного управління та вимогам міжнародної практики.

Методичний інструментарій внутрішнього аудиту ґрунтується на застосуванні методів внутрішньогосподарського контролю, які умовно поділяються на документальні та фактичні. До документальних методів належать перевірка первинних документів, реєстрів обліку, звітності, аналітичні процедури, порівняння, логічний і арифметичний контроль. Фактичний контроль передбачає інвентаризацію, огляд, спостереження, контрольні обміри та інші способи перевірки реального стану активів і процесів.

Процедурний аспект внутрішнього аудиту полягає у чіткій послідовності етапів: планування аудиту, ідентифікації ризиків, вибору методів перевірки, збору та оцінки аудиторських доказів, узагальнення результатів і формування рекомендацій. При цьому ефективність процедур значною мірою залежить від професійного судження аудитора, якості комунікації з персоналом та організаційної культури підприємства.

Отже, внутрішній аудит у сучасному розумінні постає як складна соціально-економічна система, в якій формальні методи контролю тісно переплітаються з людським фактором. Це створює методологічне підґрунтя для подальшого аналізу психологічних детермінант, що впливають на ефективність внутрішнього аудиту, та обґрунтовує доцільність міждисциплінарного підходу в дослідженні даної проблематики.

Попри розвинений нормативно-процедурний інструментарій, внутрішній аудит здійснюється конкретними суб'єктами, поведінка яких не є повністю раціональною. Професійне судження, оцінка ризиків і формування рекомендацій опосередковуються індивідуально-психологічними характеристиками, емоційними станами та організаційним контекстом. Це обумовлює доцільність інтеграції положень поведінкової економіки й організаційної психології для поглиблення методології внутрішнього аудиту та обґрунтування ролі психологічних детермінант у забезпеченні його ефективності.

Фінансова поведінка суб'єктів господарювання формується не лише під впливом об'єктивних економічних умов, нормативно-правового середовища чи організаційних регламентів, а й унаслідок дії комплексу психологічних детермінант, що опосередковують сприйняття інформації та механізми прийняття рішень. У межах поведінкової економіки та психології фінансів обґрунтовано, що фінансові рішення істотно відхиляються від моделі повної раціональності, оскільки ухвалюються в умовах обмеженої раціональності, інформаційної асиметрії, когнітивних викривлень і емоційного впливу. За таких обставин економічна поведінка набуває ймовірного характеру, а її результати визначаються не лише розрахунковими параметрами, а й суб'єктивними оцінками, очікуваннями та психологічними установками.

Теорія обмеженої раціональності (*bounded rationality*)², започаткована Г. Саймоном як критика теорії загальної раціональності, обґрунтовує, що індивіди приймають рішення не шляхом максимізації корисності, а через пошук задовільного варіанта за умов дефіциту часу, інформації та когнітивних ресурсів. У фінансовому контексті це означає, що управлінські рішення щодо обліку, розкриття інформації чи оцінки ризиків часто приймаються на основі спрощених евристик³, а не повного аналізу альтернатив.

Особливу роль у формуванні фінансової поведінки відіграють когнітивні викривлення, які систематично впливають на судження та оцінки. Серед найбільш значущих для сфери фінансового контролю та аудиту варто виокремити: 1) ефект підтвердження (*confirmation bias*) – тенденцію інтерпретувати інформацію таким чином, щоб вона узгоджувалася з уже наявними переконаннями, що може призводити до ігнорування ознак ризику або потенційних порушень; 2) ефект якоря (*anchoring effect*) – схильність надмірно орієнтуватися на початкову інформацію (наприклад, попередні показники звітності), навіть якщо вона втратила актуальність; 3) надмірну впевненість (*overconfidence bias*) – переоцінку власної компетентності та здатності контролювати фінансові результати, що часто зумовлює

² Обмежена раціональність (англ. «bounded rationality») – це концепція, яка стверджує, що люди не здатні приймати абсолютно ідеальні (оптимальні) рішення через три основні бар'єри: обмеженість знань, можливості мозку та час.

³ Спрощені евристики – це ментальні стратегії або «швидкі правила», які люди використовують для оперативного прийняття рішень і розв'язання складних проблем, особливо в умовах обмеженого часу або інформації.

заниження ризиків; 4) евристику доступності (availability heuristic) – оцінювання ймовірності подій на основі легкості їх пригадування, а не статистичної обґрунтованості.

Ці викривлення є релевантними не лише для менеджменту підприємства, а й для працівників фінансових служб та аудиторів, оскільки вони впливають на формування професійного судження, інтерпретацію доказів та оцінку суттєвості відхилень.

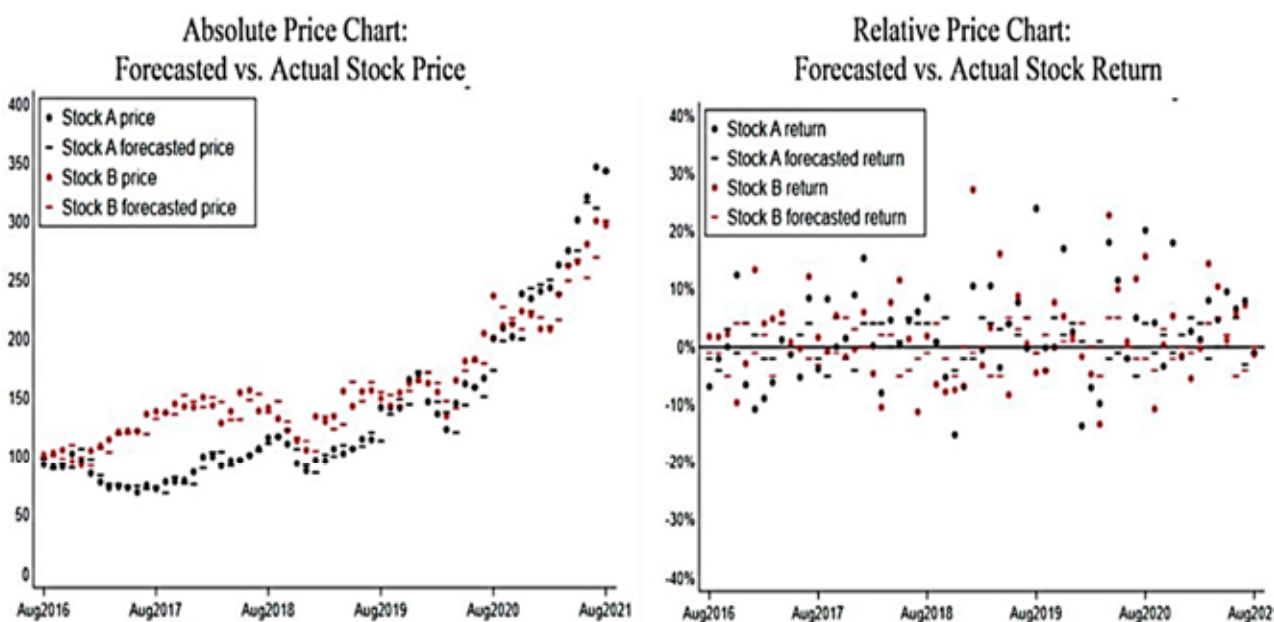
Для прикладу, рисунок 1 ілюструє, як формат подання інформації може впливати на сприйняття ризиків, що безпосередньо стосується психологічних детермінант ефективності внутрішнього аудиту на підприємствах. Так, абсолютні дані або первинні показники можуть виступати «якорем» (anchoring bias), змушуючи аудитора фокусуватися на початкових значеннях і недооцінювати зміни в процесах або ризики. Водночас відносні зміни та порівняльні графіки підсилюють відчуття невизначеності, що може активізувати ефект підтвердження (confirmation bias) – схильність шукати та переоцінювати інформацію, яка підтверджує попередні очікування. Ці когнітивні упередження формують оцінку ризиків, інтерпретацію фінансових даних і, як наслідок, впливають на якість внутрішнього аудиту та управлінських рішень на підприємстві.

Лауреат Нобелівської премії Даніел Канеман у книзі «Мислення швидко та повільно:

Як когнітивні упередження впливають на прийняття рішень» [5] дав найчіткіше визначення когнітивного упередження, виявивши, що наш мозок функціонує в двох режимах: швидкому, інтуїтивному та автоматичному мисленні (Система 1) та повільному, аналітичному й свідомому мисленні (Система 2).

Розуміння взаємодії цих систем дозволяє пояснити, чому менеджери та аудитори часто приймають рішення на основі спрощених евристик і під впливом упереджень, а не через детальний аналіз всіх доступних даних, що безпосередньо корелює з принципами обмеженої раціональності у фінансовому управлінні (рис. 2).

Не менш важливим компонентом фінансової поведінки є емоційний фактор. Сучасні нейропсихологічні дослідження доводять, що емоції не протистоять раціональності, а інтегруються в процес прийняття рішень, визначаючи пріоритети та рівень схильності до ризику. У фінансовій діяльності підприємства страх санкцій, прагнення зберегти репутацію, уникнути конфлікту з керівництвом або втрати посади можуть стимулювати викривлення інформації чи формальний характер дотримання процедур. Водночас хронічний стрес, пов'язаний із дедлайнами, перевантаженням або високим рівнем відповідальності, здатен знижувати якість професійного судження та підвищувати ймовірність помилок.

**Рис. 1. Абсолютні та відносні графіки цін:
вплив формату інформації на сприйняття інвестиційного ризику
(за Walters et al.: Investor Behavior Under Epistemic vs. Aleatory Uncertainty)**

Джерело: сформовано на основі [4, с. 690]

The Engine of Bias: System 1 vs. System 2 Thinking

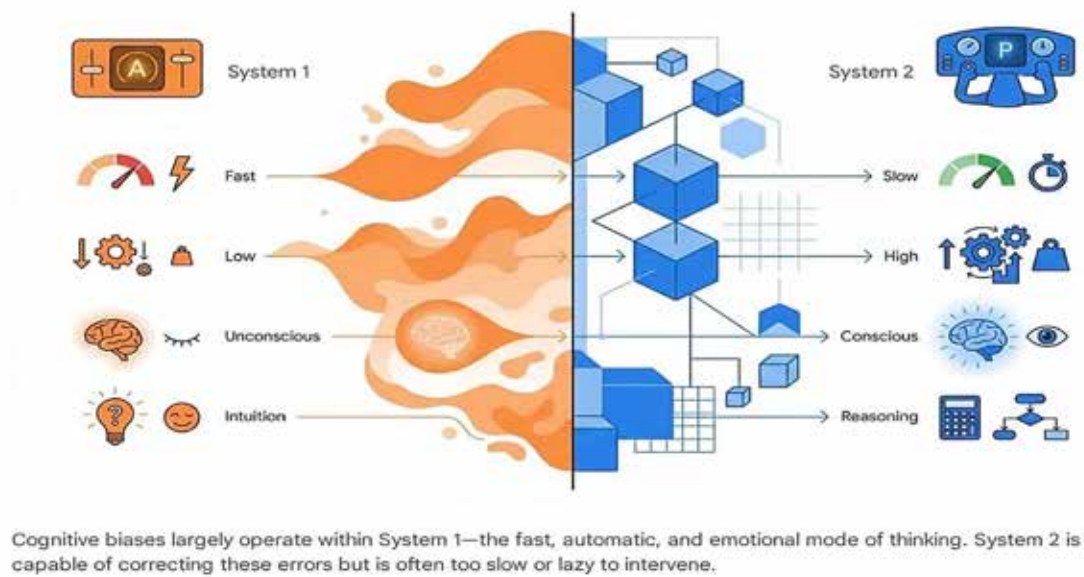

Рис. 2. Двосистемне мислення і джерела когнітивних упереджень (за Даніелем Канеманом)

Джерело: сформовано на основі [5]

Рис. 3. Індекс страху та жадібності як індикатор емоційного стану учасників ринку

Джерело: CNNMoney.com., 2026

Додатково, психологія емоційного інтелекту демонструє, що здатність усвідомлювати власні емоції та контролювати імпульсивні реакції безпосередньо впливає на якість фінансових рішень. Наприклад, індекс страху та жадібності, який широко застосовується на фінансових ринках, показує, як домінування страху або надмірної жадібності формує колективні помилкові рішення (рис. 3).

Аналогічно, феномен FOMO (Fear of Missing Out) – страх пропустити вигідну можливість – може підштовхувати менеджерів або аудиторів до поспішних, недостатньо обґрунтованих дій (див. рис 4). Внутрішній аудит на підприємстві, який враховує емоційний контекст і рівень емоційного інтелекту співробітників, може більш ефективно протидіяти когнітивним викривленням, мінімізувати

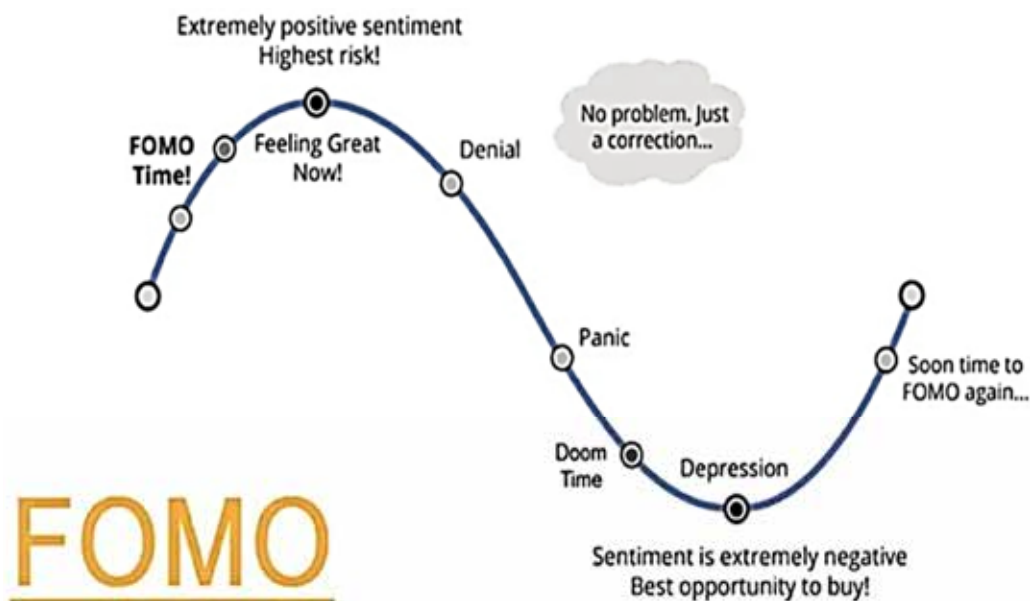

Рис. 4. FOMO як фактор імпульсивного реагування на ринкові зміни

Джерело: сформовано на основі [6]

ризиків суб'єктивних оцінок та підвищувати якість професійного судження.

Соціально-психологічні чинники також мають істотне значення у формуванні фінансової поведінки. Зокрема, конформізм та групове мислення (*groupthink*) можуть сприяти прийняттю колективних рішень, які не відповідають об'єктивним даним, але узгоджуються з позицією більшості або керівництва. У межах організаційної структури підприємства ієрархічна залежність, асиметрія влади та інформації формують специфічні поведінкові моделі, що впливають на прозорість облікових процесів і відкритість до перевірки.

Важливим аспектом є також мотиваційна складова фінансової поведінки. Теорії очікувань, справедливості та внутрішньої мотивації свідчать, що поведінка працівників визначається не лише матеріальними стимулами, а й сприйняттям організаційної справедливості, рівнем довіри до керівництва та ідентифікацією з корпоративними цінностями. Якщо система винагород орієнтована виключно на короткострокові фінансові результати, це може стимулювати маніпулятивні практики або агресивну облікову політику.

У контексті внутрішнього аудиту психологічні чинники набувають подвійного значення. З одного боку, вони впливають на поведінку працівників, які є об'єктами контролю; з іншого – визначають якість професійного судження аудиторів, їхню здатність зберігати

незалежність та об'єктивність. Відтак психологічний вимір фінансової поведінки виступає невід'ємним компонентом системи управління ризиками.

Таким чином, фінансова поведінка в організаційному середовищі є результатом взаємодії когнітивних, емоційних, соціальних та мотиваційних факторів. Ігнорування цих детермінант призводить до надмірної формалізації контрольних процедур і зниження їх ефективності. Врахування психологічних аспектів, навпаки, дозволяє поглибити розуміння причин виникнення помилок, викривлень та порушень у фінансовій сфері та створює теоретичне підґрунтя для інтеграції поведінкових інструментів у систему внутрішнього аудиту.

У новітніх зарубіжних наукових дослідженнях простежується тенденція до комплексного аналізу поведінкових, правових, професійних та інституційних чинників, зокрема пов'язаних із діяльністю аудиторів, що визначають етичне ухвалення рішень і якість внутрішнього аудиту. Так, зокрема, за результатами опитування 384 аудиторів різних організацій Ірану встановлено, що підвищенню якості етичних рішень сприяє не лише формальне знання професійної етики, а й індивідуально-поведінкові характеристики (професійний досвід, гендерні особливості), рівень правової та ІТ-компетентності, розуміння стратегічних цілей управління, а також безперервний професійний розвиток [11]. Отримані результати

засвідчують, що етична поведінка внутрішнього аудитора є мультифакторним феноменом, який потребує системного поєднання розвитку компетентностей, удосконалення нормативного забезпечення та інституційної підтримки з боку корпоративного управління для зміцнення об'єктивності та результативності аудиторської діяльності.

Отримані результати переконливо свідчать, що етична поведінка внутрішнього аудитора постає як багатовимірний і структурно зумовлений феномен, детермінований взаємодією індивідуально-психологічних, професійних та інституційних чинників. Її забезпечення потребує не фрагментарних заходів, а системної інтеграції розвитку професійних компетентностей, удосконалення нормативно-методичного регулювання та посилення інституційної підтримки з боку органів корпоративного управління. Лише за умов узгодженості цих компонентів можливе зміцнення об'єктивності, незалежності та результативності аудиторської діяльності.

Водночас, попри методологічну ґрунтовність наявних емпіричних досліджень, більшість із них мають локальний характер, зосереджуючись на окремих групах детермінант і не формуючи цілісної концептуальної рамки інтеграції психологічних чинників у систему внутрішнього аудиту. Відсутність узагальненої моделі, що поєднувала б поведінкові, етичні та інституційні параметри з вимірюваними показниками ефективності, обмежує можливість комплексної оцінки впливу людського фактора на якість аудиторських рішень. Це актуалізує потребу у теоретико-методологічному синтезі та розробленні структурованого підходу до дослідження психологічних детермінант у контексті внутрішнього аудиту.

Підсумовуючи викладені теоретичні положення, слід наголосити, що внутрішній аудит функціонує у складному соціально-організаційному середовищі, де формалізовані процедури реалізуються конкретними суб'єктами з притаманними їм когнітивними, емоційними та мотиваційними характеристиками. За таких умов ефективність аудиту не може інтерпретуватися виключно як наслідок дотримання стандартів чи коректності застосованих методик. Вона формується на перетині нормативних вимог, організаційної культури та індивідуально-психологічних особливостей учасників фінансово-контрольних процесів. Це об'єктивно зумовлює необхідність побудови цілісної емпіричної моделі, здатної кількісно ідентифікувати та оцінити вплив поведін-

кових детермінант на інтегральні показники результативності внутрішнього аудиту.

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному синтезі теорії внутрішнього аудиту та положень поведінкових фінансів та організаційної психології, що забезпечує концептуальну цілісність і аналітичну глибину наукового аналізу. Обраний науково-дослідницький підхід дозволяє не лише зафіксувати наявність взаємозв'язків між психологічними чинниками та ефективністю внутрішнього аудиту, а й інтерпретувати їх з позицій причинно-наслідкової логіки.

Операціоналізація ключових категорій полягає у трансформації теоретичних положень (когнітивні викривлення, організаційна довіра, професійний стрес, етична культура, психологічна стійкість аудитора) у площину емпіричних індикаторів з використанням валідизованих психометричних інструментів і показників аудиторської результативності.

Емпірична база формується шляхом опитування внутрішніх аудиторів, працівників фінансових служб та управлінського персоналу підприємства різних галузей. До вибірки включаються підприємства середнього та великого бізнесу, де функціонує формалізована система внутрішнього аудиту.

До основних методів збору даних, як правило, відносять: стандартизоване анкетування; напівструктуровані інтерв'ю з внутрішніми аудиторами; аналіз внутрішніх регламентів і звітів аудиту; експертна оцінка рівня ефективності системи контролю.

Зазначені методи збору даних забезпечують формування комплексної емпіричної бази, необхідної для кількісного та якісного аналізу взаємозв'язків між психологічними характеристиками учасників фінансових процесів і показниками результативності внутрішнього аудиту.

Водночас для забезпечення аналітичної чіткості дослідження ключовим є визначення системи змінних, що відображають як поведінкові детермінанти, так і параметри ефективності контрольної функції. Саме тому наступним етапом методологічного конструювання є операціоналізація незалежних і залежних змінних та формування інтегрального показника ефективності внутрішнього аудиту: 1) незалежні змінні: рівень когнітивних викривлень (оцінюється через стандартизовані опитувальники, що вимірюють схильність до ефекту підтвердження, надмірної впевненості, якоря); рівень професійного стресу; індекс організаційної довіри; показник етич-

ної культури підприємства; рівень психологічної стійкості аудитора; 2) залежна змінна: ефективність внутрішнього аудиту, яка вимірюється через: частоту виявлених суттєвих порушень; відповідність процедур міжнародним стандартам; рівень реалізації аудиторських рекомендацій; оцінку якості внутрішнього контролю керівництвом.

Для комплексності вимірювання використовується інтегральний індекс ефективності внутрішнього аудиту. Виходячи з результатів теоретичного синтезу та розробленої концептуальної моделі дослідження, пропонуємо систему взаємопов'язаних гіпотез, спрямованих на емпіричну перевірку впливу психологічних чинників на ефективність внутрішнього аудиту.

H1: Підвищений рівень когнітивних викривлень управлінського персоналу позитивно корелює з частотою виявлених порушень у процесі внутрішнього аудиту.

H2: Високий рівень організаційного стресу серед працівників фінансових служб негативно впливає на інтегральні показники ефективності внутрішнього аудиту.

H3: Розвинена етична культура підприємства та високий рівень довіри в організації позитивно впливають на якість внутрішнього контролю та результативність аудиторських процедур.

H4: Високий рівень професійної психологічної стійкості внутрішніх аудиторів знижує ризик невиявлення суттєвих викривлень фінансової інформації.

Запропонована модель відображає багатофакторний характер впливу поведінкових детермінант на результати аудиторської діяльності та інтерпретує ефективність внутрішнього аудиту як інтегральний показник, сформований під впливом як організаційних, так і індивідуально-психологічних чинників.

З метою систематизації теоретичних положень та забезпечення логічної послідовності емпіричної верифікації розроблено концептуальну модель дослідження, яка формалізує взаємозв'язки між визначеними психологічними детермінантами та інтегральним показником ефективності внутрішнього аудиту. Модель відображає структуру причинно-наслідкових зв'язків, покладених в основу сформульованих гіпотез, та слугує аналітичною основою для подальшої операціоналізації змінних і вибору статистичних методів дослідження (рис. 5).

Таким чином, сформована концептуальна модель визначає структуру емпіричного дослідження, логіку операціоналізації змінних та вибір статистичних методів перевірки висунутих гіпотез.

Емпірична перевірка висунутих гіпотез ґрунтується на поєднанні кількісних і якісних методів збору та аналізу даних, що дозволяє мінімізувати однобічність інтерпретацій і підвищити достовірність отриманих результатів. Застосування стандартизованого анкетування, експертних оцінок та аналізу внутрішньої документації підприємств забез-

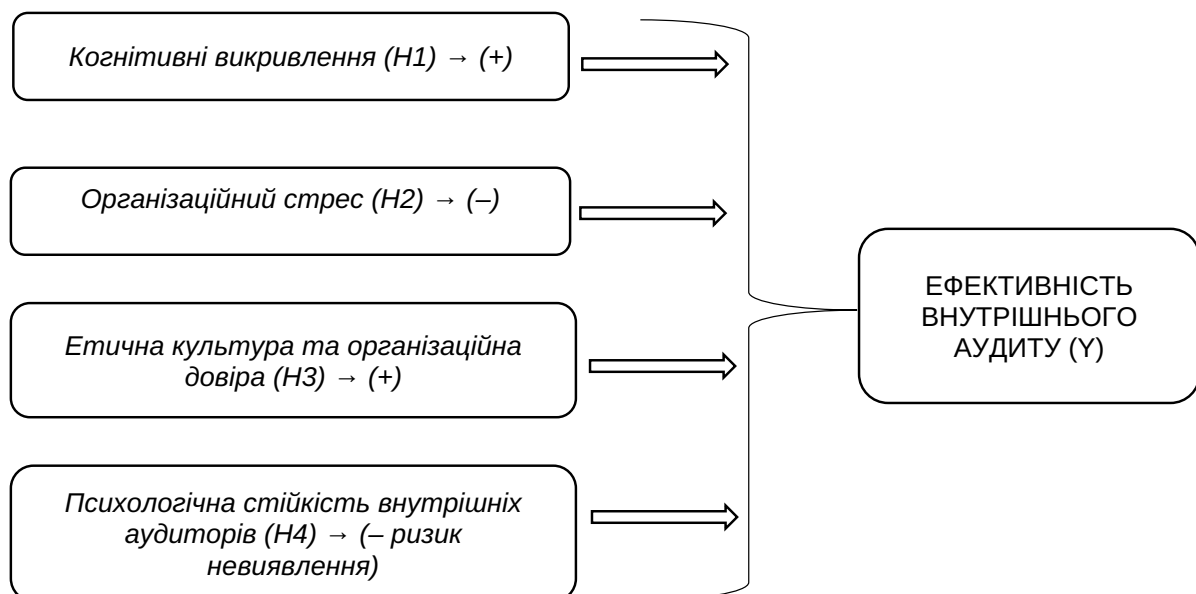

Рис. 5. Концептуальна модель впливу психологічних чинників на ефективність внутрішнього аудиту

Джерело: сформовано авторами

печує формування репрезентативної емпіричної бази й створює передумови для комплексного оцінювання ефективності внутрішнього аудиту як інтегрального показника.

Аналітична процедура передбачає поетапне використання методів кількісного аналізу. На початковому етапі здійснюється описова статистика з метою визначення середніх значень, стандартних відхилень і варіативності показників. Подальший кореляційний аналіз дозволяє встановити напрям і силу зв'язків між незалежними та залежною змінними, окреслюючи попередню структуру взаємозалежностей у межах моделі.

Для оцінювання причинно-наслідкових взаємозв'язків застосовується багатофакторний регресійний аналіз, який дає змогу визначити ступінь впливу кожної поведінкової детермінанти на інтегральний індекс ефективності внутрішнього аудиту за умови контролю інших змінних. З метою перевірки стійкості результатів передбачається використання альтернативних специфікацій моделей, а також тестування на мультиколінеарність і статистичну значущість коефіцієнтів.

Важливим етапом є оцінювання психометричних характеристик вимірювальних інструментів: перевірка внутрішньої узгодженості шкал здійснюється за допомогою коефіцієнта α Кронбаха, а факторний аналіз використовується для підтвердження структурної валідності та виявлення латентних компонентів поведінкових характеристик, що впливають на аудиторські процеси.

Статистична обробка даних проводиться із застосуванням спеціалізованого програмного забезпечення, що забезпечує точність розрахунків і відтворюваність результатів. Отримані емпіричні висновки інтерпретуються з урахуванням теоретичних положень поведінкових фінансів та концепцій внутрішнього аудиту, що дозволяє сформулювати науково обґрунтовані узагальнення щодо ролі психологічних чинників у забезпеченні результативності контрольної функції підприємства.

Попри комплексний характер запропонованої методології, дослідження має певні обмеження: по-перше, використання опитувальних інструментів зумовлює ризик суб'єктивності відповідей і впливу соціально бажаної поведінки респонденті; по-друге, вибірка підприємств середнього та великого бізнесу з формалізованою системою внутрішнього аудиту обмежує можливість екстраполяції результатів на малі підприємства або організації з неінституціоналізованими контрольними процедурами; по-третє, крос-секційний характер дослідження не дозволяє повною мірою простежити динаміку впливу психологічних чинників у довгостроковій перспективі.

Зазначені обмеження окреслюють напрями подальших наукових пошуків, зокрема проведення лонгітюдних досліджень і розширення галузевої та інституційної вибірки.

Висновки. У дослідженні доведено, що ефективність внутрішнього аудиту має багатофакторний характер і визначається не лише організаційними параметрами, а й системою психологічних детермінант. Обґрунтовано доцільність інтеграції положень поведінкової економіки та організаційної психології у методологію внутрішнього аудиту.

Систематизовано ключові чинники впливу – когнітивні викривлення, професійний стрес, організаційну довіру, етичну культуру та психологічну стійкість аудитора – та розроблено концептуальну модель їх взаємозв'язку з інтегральним показником ефективності внутрішнього аудиту. Запропоновано методичний інструментарій емпіричної перевірки відповідних гіпотез.

Практичне значення результатів полягає у можливості використання моделі для вдосконалення систем внутрішнього контролю через впровадження поведінкових механізмів управління ризиками та розвитку професійної стійкості аудиторів. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розширення емпіричної бази та апробацію моделі в умовах цифровізації аудиторських процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пушкар М.С., Семанюк В.З. Внутрішній аудит: підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 211 с.
2. Сингаївська І., Лісниченко Т. Психологічні аспекти проведення внутрішнього аудиту як процесу впровадження системи управління якістю. *Вчені записки Університету «КРОК»*. № 1(69). 2023. С. 207-URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/578/607>
3. Chukwuani V. N. The Influence of Behavioural Biases on Audit Judgment and Decision Making. *International Journal of Advanced Finance and Accounting*. № 5(2). 2024. P. 26-38. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13353275> (дата звернення: 27.02.2026)

4. Коваль О.Є. Інтеграція теорії ігор та психології фінансів у моделюванні поведінки інвесторів: когнітивні упередження, стратегічні взаємодії та поведінкові фенотипи. // *Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека. Монографія Т. 1.* / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2025. С. 686–694. URL: <http://monography.wunu.edu.ua/index.php/ed/catalog/view/13/61/322>
5. Канеман Д. Мислення швидко й повільно / пер. з англ. М. Яковлев. Київ : Наш Формат, 2024. 480 с.
6. McGinnis, Patrick J. *Fear of Missing Out: Practical Decision-Making in a World of Overwhelming Choice.* Naperville, IL: Sourcebooks, 2020.
7. Muñoz-Izquierdo N., Camacho-Miñano M.-del-M., Sánchez-Martín M.-del-P. and Pascual-Ezama D. *Is auditor financial decision-making affected by prior audit report information? A behavioral approach.* *Heliyon*, 10(10), e30971. 2024. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844024070026?utm_source=chatgpt.com
8. Kaneklides J. Why Behavioral Ethics Matter under the New Global Internal Audit Standards. *Internal Audit 360*, November 6. 2025. URL: <https://internalaudit360.com/why-behavioral-ethics-matter-under-the-new-global-internal-audit-standards/> (дата звернення: 27.02.2026)
9. Глобальні стандарти внутрішнього аудиту. *The Institute of Internal Auditors.* Січень 2024. URL: <https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editable-versions/global-internal-audit-standards-ukrainian.pdf>
10. Simon H. A. *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization.* 4th ed. New York : The Free Press, 1997. 368 p. URL: https://archive.org/details/administrativebe0000simo_f3b1 (дата звернення 02.03.2024 р.)
11. Jamshidi A., Hajiha Z., Salehi M. Identification of Factors Affecting Ethical Internal Auditing. *BMF Open*, Vol. 1, No. 6. 2024. P. 48-53. URL: https://www.bmfopen.com/index.php/bmfopen/article/download/58/43/136?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 02.03.2024 р.)
12. Шестерняк М.М. Контроль і аудит в системі управління. *Сталий розвиток економіки.* № 4 (55), 2025. С. 188-196. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1408>
13. Shpytal O. Assessing the Effectiveness of Internal Audit in the Ministry of Defence of Ukraine: An Integrated Approach Based on KPIs and Results-Based Management. *Social Development and Security*, 15(6), 2025. P. 412-428. URL: <https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/view/977>

REFERENCES:

1. Pushkar, M. S., & Semaniuk, V. Z. (2016). *Vnutrishnii audyt: pidruchnyk* [Internal audit: textbook]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
2. Synhaivska, I., & Lisnichenko, T. (2023). *Psykholohichni aspekty provedennia vnutrishnyoho audytu yak protsesu vprovadzhennia systemy upravlinnia yakistiu* [Psychological aspects of internal audit as a process of quality management system implementation]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, 1(69), 207-215. <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapysky-universytetu-krok/article/view/578/607> [in Ukrainian].
3. Chukwuani, V. N. (2024). The Influence of Behavioural Biases on Audit Judgment and Decision Making. *International Journal of Advanced Finance and Accounting*, 5(2), 26-38. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13353275>
4. Koval, O. (2025). *Intehratsiia teorii ihor ta psykholohii finansiv u modeliuванні povedinky investoriv: kohnityvni uperedzhennia, stratehichni vzayemodii ta povedinkovi fenotypy* [Integration of game theory and financial psychology in modeling investor behavior: cognitive biases, strategic interactions, and behavioral phenotypes]. In A. I. Krysovaty (Ed.), *Moderni finansy: hlobalni vyklyky i natsionalna bezpeka* (Vol. 1, pp. 686–694). Ternopil: Ekonomichna dumka. <http://monography.wunu.edu.ua/index.php/ed/catalog/view/13/61/322> [in Ukrainian].
5. Kahneman, D. (2024). *Myslennia shvydke i povilne* [Thinking, Fast and Slow] (M. Yakovlev, Trans.). Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
6. McGinnis, P. J. (2020). *Fear of Missing Out: Practical Decision-Making in a World of Overwhelming Choice.* Naperville, IL: Sourcebooks.
7. Muñoz-Izquierdo, N., Camacho-Miñano, M.-del-M., Sánchez-Martín, M.-del-P., & Pascual-Ezama, D. (2024). *Is auditor financial decision-making affected by prior audit report information? A behavioral approach.* *Heliyon*, 10(10), e30971. [doi.org](https://doi.org/10.5281/zenodo.13353275)
8. Kaneklides, J. (2025, November 6). Why Behavioral Ethics Matter under the New Global Internal Audit Standards. *Internal Audit 360*. <https://internalaudit360.com/why-behavioral-ethics-matter-under-the-new-global-internal-audit-standards/>
9. The Institute of Internal Auditors. (2024). *Hlobalni standarty vnutrishnyoho audytu* [Global Internal Audit Standards]. <https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editable-versions/global-internal-audit-standards-ukrainian.pdf> [in Ukrainian].

10. Simon, H. A. (1997). *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization* (4th ed.). New York: The Free Press. https://archive.org/details/administrativebe0000simo_f3b1
11. Jamshidi, A., Hajiha, Z., & Salehi, M. (2024). Identification of Factors Affecting Ethical Internal Auditing. *BMF Open*, 1(6), 48-53. <https://www.bmfopen.com/index.php/bmfopen/article/download/58/43/136>
12. Shesternyak, M. M. (2025). Kontrol i audyt v systemi upravlinnia [Control and audit in the management system]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 4(55), 188-196. <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1408> [in Ukrainian].
13. Shpytal, O. (2025). Assessing the Effectiveness of Internal Audit in the Ministry of Defence of Ukraine: An Integrated Approach Based on KPIs and Results-Based Management. *Social Development and Security*, 15(6), 412-428. <https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/view/977>

Дата надходження статті: 12.03.2026

Дата прийняття статті: 30.03.2026

Дата публікації статті: 06.04.2026